

Мукачівський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра психології

Дипломна робота

ОС «Бакалавр»

на тему: Психологічні особливості уявлення дітей трудових мігрантів про
майбутнє сімейне життя

Виконав: студент 5 курсу,
групи ПП-51(з), напряму підготовки
6.030103 Практична психологія
Чонка Е.М.
Керівник: Алмаші С.І.
Рецензент: Фенчак Л.М.

Мукачево-2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ПРО МАЙБУТНЄ СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ІЗ РОДИН ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	
1.1 Психологічні ризики трудової міграції.....	6
1.2 Психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудоових мігрантів.....	14
1.3 Сімейні уявлення дітей з родин заробітчач.....	23
РОЗДІЛ II ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ПРО МАЙБУТНЄ СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ	
2.1 Організація і процедура дослідження	29
2.2 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація.....	33
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. У трансформаційному суспільстві загострюються не тільки різноманітні соціально-економічні труднощі, але й численні психологічні проблеми громадян. Окремого наукового статусу набуває проблема дітей із дистантних сімей, які в умовах соціальної та економічної кризи переживають ще й обтяжливий вплив дуже суттєвих детермінант – відсутність батьків через необхідної трудової міграції, неспроможність перебувати у рідній повноцінній сімейній комунікації, неможливість адекватно ідентифікуватися в традиційних сімейно-рольових статусах і моделях особистісного розвитку.

Проблема трудової міграції має дуже багато аспектів, які впливають як на життя суспільства у цілому, так і на життя окремих особистостей. Діти трудових мігрантів на довгий час залишаються без одного, а то й без обох батьків. Виникає формально існуюча сім'я, але її виховний та соціалізуючий потенціал значно послаблений фактичною відсутністю батьків. Це так звана дистантна, або функціонально неповна сім'я, в якій може створитися деприваційна ситуація, внаслідок якої дитині важко задовольнити важливі психічні потреби.

Особливу увагу слід приділити, на нашу думку, взаємозв'язку сімейної депривації у батьківській сім'ї та успішності майбутнього сім'янина, оскільки, благополуччя суспільства в цілому залежить від благополуччя окремих людей. Діти що вирости в сім'ях, які з будь-яких причин є дисфункціональними, скоріш за все, будуть мати проблеми у особистому житті. Оскільки здатність бути щасливими, успішними в ролі чоловіка, жінки, батьків не з'являється із повітря, а формується завдяки впливу виховання в сім'ї.

Уявлення особистості про своє майбутнє взагалі та сімейні уявлення зокрема вивчали: К.А. Абульханова-Славська, Г.М. Андреева, Т.В. Андреева, Т.А. Демидова, В.І. Зацепін, Л.М. Івлева, А.І. Донцов, Е.Г. Ейдемідер, Т.П. Смелянова, А.О. Кацера, О.Б. Кізь, С.В. Ковалев, А.О. Колесова, Є.Б. Маченова, В. Д. Менделевич, Н.Л. Москвічева, М.І. Мушкевич, Т.І. Пухова,

О.В. Рижкова, О.М. Родіонов, Ю.Р. Сидорик, С.О. Терьохина, Н.І. Федотова, А.П. Чернов, В.В. Юстицький, Т.І. Юферова та інші. На думку таких науковців як А.М. Бережної, Т.І. Димної, М.О. Докторович, М.І. Мушкевич, С.О. Терьохіної та інших, виховання дитини у дисфункціональній родині несе вірогідність викривлень у її сімейних уявленнях. З точки зору вказаних дослідників моделі поведінки у родині, подружні та батьківські, формують у дитини уявлення про побудову та взаємовідносини у своїй майбутній сім'ї.

В зв'язку з цим, особливого теоретичного та практичного значення набуває вивчення уявлень про майбутнє сімейне життя дітей трудових мігрантів, що й зумовило вибір теми дипломного дослідження: «Психологічні особливості уявлення дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя».

Об'єкт дослідження – уявлення особистості про майбутнє сімейне життя.

Предмет дослідження – психологічні особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя.

Мета дослідження - полягає у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні психологічних особливостей уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі основні завдання:

1. Розкрити психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів.

2. Проаналізувати уявлення про майбутнє сімейне життя дітей з родин заробітчанин.

3. Емпірично дослідити психологічні особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя.

В ході дослідження нами були використані наступні методи:

- Теоретичний аналіз і систематизація науково-теоретичних та методичних джерел.

- Емпіричні методи – стандартизовані методики:

1. Опитувальник «Вимір установок у подружжя» Ю.Є. Альшиної.

2. Методика «Шкала сімейного оточення» (С. Ю. Купріяна);

3. Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (Бубнов С.С).

- Методи обробки та інтерпретації даних.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі ЗОШ І-ІІІ ст. № 13 м. Мукачево та Липовецької ЗОШ І-ІІІ ст. Хустського району. У дослідженні прийняли участь підлітки віком 13-14 років, з них 30 дітей з сімей трудових мігрантів та 30 підлітків з повних сімей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані шкільними соціальними педагогами та практичними психологами, вчителями для роботи із цією категорією дітей з метою формування адекватних уявлень про майбутню сім'ю.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі нами здійснений теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя.

Згідно зі звітом Генерального Секретаря ООН з моніторингу світового населення, присвяченому міжнародній міграції та розвитку, Україна посідає четверте місце за кількістю міжнародних мігрантів. Мігрант зазнає значних психологічних ризиків, серед яких: зміна системи цінностей, зокрема знецінення сімейних стосунків та особистої свободи; негативні емоційні переживання, що можуть призвести до психічних розладів; погіршення самопочуття та здоров'я (внаслідок соматизації психосупільної ситуації). Окрім ризиків для самих мігрантів, є значні психологічні ризики для їхніх сімей, а особливо для дітей трудових мігрантів, що позбавлені необхідної батьківської уваги. Отже, з одного боку, міграція передбачає фінансову вигоду, а з іншого – втрати, які не можуть компенсувати жодні матеріальні блага, а саме: емоційне благополуччя сім'ї, біль розлуки, відсутність можливості належним чином виховувати власних дітей.

Сім'ю, члени якої з різних причин перебувають один від одного на відстані науковці називають "дистантною". До цієї категорії відносять і сім'ї трудових мігрантів, у яких один з батьків або ж обоє стали заробітчанами. Аналізуючи психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів, слід зазначити, що проблема виховання в дистантній сім'ї найбільший резонанс викликає у підлітків, адже через недостатність батьківської уваги, любові, відсутність спілкування та емоційної підтримки у їх розвитку відбувається своєрідний ступор як відповідь на накладання вікової кризи розвитку та кризової ситуації внутрішньосімейної взаємодії у системі «батьки – діти» та нової соціальної ситуації розвитку. Такий стан може призвести до дезадаптації в суспільстві та негативно вплинути на особистісні параметри дитини підліткового віку.

Аналізуючи сімейні уявлення дітей з родин заробітчанин, слід відмітити, що моделі поведінки у родині, подружні та батьківські, формують у дитини уявлення про побудову та взаємовідносини у своїй майбутній сім'ї. Негативний, фемінний або аморфний образ чоловіка може утворитись у хлопчика – підлітка з неповної родини. Це веде спочатку до викривлень у статево-рольовій ідентифікації, а в майбутньому призведе до відмінностей в уявленнях про власне батьківство, до фемінної моделі поведінки у родині, яка скоріш за все закріпиться у його нащадків чоловічої статі.

Діти, які виховуються в повних родин, на відміну від дітей з неповних сімей мають більш реалістичний, цілісний образ майбутнього батьківства та є більш психологічно готовими до виконання ролі батьків. Потрапляючи в деприваційну ситуацію, діти мігрантів страждають від незадоволення багатьох психічних потреб. Один із наслідків відсутності батьків: труднощі у повноцінному засвоєнні ролей батьків, чоловіка або дружини. Життєвий сценарій, моделі поведінки, в тому числі і сімейні, будуть складатися специфічно для даної категорії. Фізична відсутність батьків у просторовому сенсі унеможливує емоційний контакт.

На основі проведеного емпіричного дослідження можемо констатувати наступне. Зокрема, результати за методикою «Вимір установок у подружжя» Ю.Є. Альошиної у ключових показниках вказують на розбіжність у сімейних уявленнях у вибірках. Це показники по таким шкалам як: відношення до дітей, орієнтації на спільну або відокремлену діяльність у родині, відношення до кохання та відношення до розлучення. Роль дітей є більш вагомою на думку досліджуваних з повних функціональних родин. Вірогідно, травматична ситуація відсутності власних батьків, знецінює ставлення до дітей як цінності. Це стосується і направленості на спільну діяльність – у дітей з родин мігрантів не надто багато прикладів об'єднаної діяльності батьків. Також важливий результат, стосовно відношення до розлучення. Менш лояльно до нього ставляться діти трудових мігрантів. Можливо, через те, що вони і так вже

живуть майже в неповній родині, і як і діти з неповних сімей, відчувають нестачу батьківської уваги.

За допомогою методики «Шкала сімейного оточення» (С. Ю. Купріяна), яка була направлена на оцінку соціального клімату в сім'ї, нами було виявлено, що для досліджуваних з неповних сімей найвищий показник отримала шкала «Незалежність» ($Mx=7,15$), найнижчий показник по шкалі «Згуртованість» ($Mx=3,39$). Це може свідчити про високу ступінь, в якій члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності до самостійності в обмірковуванні проблем і прийнятті рішень, а також про низький ступінь, в якій члени сім'ї піклуються одне про одного, допомагають один одному, виражають почуття приналежності до сім'ї, що неодмінно пов'язано з відсутністю одного з членів сім'ї. Низькі показники отримала шкала «Експресивність» ($Mx=3,91$), що відповідає за ступінь, в якій в даній сім'ї дозволяється відкрито діяти і виражати свої почуття. Також дана тенденція спостерігається за шкалою «Інтелектуально-культурна орієнтація» ($Mx=3,67$), що говорить про середній рівень активності членів сім'ї в соціальній, інтелектуальній, культурній та політичній сферах діяльності.

Результати дослідження підлітків з повних сімей вказують на середні та високі показники за всіма шкалами. Найнижчі показники спостерігаємо за шкалою «Незалежність» ($Mx=5,01$), що теж відповідає середньому рівню. Це інтерпретуємо прагненням до незалежності, до прояву самостійності в обмірковуванні проблем і прийнятті рішень.

За методикою «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» Бубнова С.С., яка спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності, спостерігаємо, що у досліджуваних з неповних сімей найвищий показник отримала шкала «Високий матеріальний добробут» ($Mx=5,01$), найнижчий показник по шкалі «Спілкування» ($Mx=2,65$). Це може свідчити про те, що досліджувані підлітки копіюють модель своїх сімей, в яких, для більшості, основним пріоритетом

серед ціннісних орієнтацій є високий матеріальний добробут, бажання до збагачення, в переважній більшості, з метою чого вони і відїзжають за кордон.

Низькі показники за шкалою «Спілкування» свідчать про те, що в реальних умовах життєдіяльності воно не відіграє для них важливої ролі, а відсутність подібної налагодженої системи міжособистісного спілкування у сім'ї призводить, як правило, до майбутніх сімейних конфліктів. Більш низькими є показники по шкалі «Милосердя» ($Mx=3,41$), що свідчить про відсутність у досліджуваних бажання допомагати оточуючим.

Аналізуючи результати дослідження II групи, слід відмітити, що найбільш вираженими ціннісними орієнтаціями підлітків є: «Спілкування» ($Mx=5,01$), «Активність» ($Mx=4,39$), «Здоров'я» ($Mx=4,13$). Це може свідчити про те, що для досліджуваних підлітків з повних сімей основним пріоритетом серед ціннісних орієнтацій є приємне проведення часу та дозвілля, бажання бути почутим та взаємодія один з одним, прояв опіки по відношенню до близьких людей. Також для більшості важливим є пізнання нового у світі, природі, людині. Це позитивна тенденція у реальній структурі ціннісних орієнтацій, яка вказує на модель взаємодії у повній сім'ї досліджуваних.

Отже, порівнюючи отримані результати дослідження обох груп досліджуваних, спостерігаємо, що на відміну від дітей із повних функціональних сімей, образ майбутньої сім'ї у дітей трудових мігрантів інфантильний, не цільний та суперечливий в аспекті відношення до дітей, орієнтації на спільну або відокремлену діяльність у родині, відношення до кохання та відношення до розлучення, в оцінці соціального клімату в сім'ї та реальній структурі ціннісних орієнтацій особистості.

Уявлення людини про майбутню сім'ю є генеральною схемою, планом будівництва своєї родини. Будь-які викривлення сімейних уявлень несуть в собі загрозу розбудові благополучної сім'ї. Особливо це стосується підлітків, оскільки це період життя в якому особистість вже достатньо зріла, щоб мати своє, унікальне бачення майбутньої сім'ї, і в той же час він є надчутливим до відсутності батьківської уваги.

Результати дослідження дають нам підстави рекомендувати психологам, соціальним педагогам, класним керівникам проводити бесіди, лекції, психологічні тренінги з метою підвищення знань дітей про сім'ю, її функції, навчити психологічно грамотній поведінці в сім'ї з урахуванням інтересів всіх її членів, вмінню розуміти потреби близької людини. Це допоможе майбутньому сім'янину скорегувати свої уявлення про шлюб, зробити їх більш реальними, що допоможе йому, коли прийде час збудувати міцну, гармонійну родину.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у ґрунтовному визначенні основних факторів, які впливають на особливості уявлень дітей трудових мігрантів про майбутнє сімейне життя та розробленні на цій основі системи психологічного супроводу підлітків цієї категорії.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>